

Izvirni znanstveni članek/Article (1.01)

Bogoslovni vestnik/Theological Quarterly 84 (2024) 2, 285—304

Besedilo prejeto/Received:05/2024; sprejeto/Accepted:06/2024

UDK/UDC: 2-584-184.3:791(497.4)

DOI: 10.34291/BV2024/02/Pucer

© 2024 Pucer et al., CC BY 4.0

Matevž Pucer in Andrej Naterer

Duhovnost in religioznost v slovenski filmski produkciji: analiza Baze slovenskih filmov

Spirituality and Religiosity in Slovenian Film Production: An Analysis of the Slovenian Film Database

Povzetek: Prispevek se osredotoča na vsebinsko analizo dokumentarnih in igranih filmov s posebnim poudarkom na temah, vezanih na duhovnost, cerkev in religioznost. Vzorec 427 enot predstavlja celotno slovensko filmsko produkcijo med letoma 1991 in 2022, skupaj z vsebinskimi opisi in metapodatki pa je bil analiziran s pomočjo metode analize vsebine. Rezultati so pokazali, da so teme duhovnosti v primerjavi s temami cerkve in religije dominantne in kažejo naraščajoči trend. Teme duhovnosti so v tematskem polju sicer relativno periferne, vendar so pomembne, saj zagotavljajo duhovno komponento dominantnim temam, predvsem temam, vezanim na osebnost in odnose, družino, partnerstvo, delo, prijateljstvo in solidarnost. Analiza metapodatkov je pokazala tudi, da a) so teme duhovnosti disperzirane relativno enakopravno med dokumentarne in igrane filme, medtem ko se teme, vezane na religijo in cerkev, pojavljajo predominantno v igranih filmih, ter b) da so teme duhovnost in religioznosti z vidika avtorstva v domeni režiserk.

Glavne besede: tematska analiza slovenskega filmskega arhiva, tematska analiza filma, dokumentarni in igrani filmi, slovenski filmski arhiv, duhovnost in religioznost v filmu

Abstract: This paper focuses on the analysis of Slovenian films with special emphasis on topics related to spirituality, Church, and religiosity. The sample, which includes 427 units, represents the entire Slovenian film production between 1991 and 2022, was analysed using the content analysis method of film descriptions. The results showed that the topics of spirituality compared to topics of Church and religion are dominant and show an increasing trend. The topics of spirituality are relatively peripheral in the thematic field, but are important, as they provide a spiritual component to dominant topics, especially topics related to personality, family, partnership, work, friendship, and solidarity. Metadata analysis also showed that a) themes of spirituality are dispersed relatively equally between documentaries and feature films, while themes related to religion appear predominantly in feature films, and that b) themes of

spirituality and religiosity from the point of view of authorship are in the domain of women.

Keywords: thematic analysis of the Slovenian film archive, thematic analysis of the film, documentaries and feature films, the Slovenian film archive, spirituality, and religiosity in film

1. Uvod

Filmi in njihove teme imajo izjemen vpliv na sodobne družbe in njihovo socio-kulturno, politično in duhovno realnost (Verhoeven, Coate and Zemaityte 2019; Crane 2014; Mitkus and Nedzinskaitė-Mitkė 2015). Vpliv na duhovno realnost je še posebej pomemben, saj ta predstavlja integralni del za posameznika, socialne skupine in institucije oziroma družbo kot celoto. Kljub tej pomembnosti pa so študije na tem področju maloštevilne, nesistematične in disperzirane. Ena redkih je študija Rossiterja (1999), ki obravnava vpliv filma na oblikovanje duhovnosti in identitete mladih, pri čemer začne s prepoznavanjem prodornega vpliva teh vsebin na sodobno kulturo, zlasti med mladimi. Članek obravnava načine, kako izpostavljenost medijem, posebej filmu in televiziji, vpliva na duhovni in identitetni razvoj mladih, pri čemer medijsko prikazovanje tem, vezanih na vrednote, prepričanja in življenjske sloge pomembno vpliva na gledalčevo dojemanje samih sebe in sveta. Avtor ugotavlja, da na podatkih temeljeno izobraževanje, ki združuje medijsko pismenost z duhovnim razmislekom, mlade opolnomoči, da pronicljivo in odporno krmarijo po zapletenem sodobnem medijskem svetu.

Analiza duhovnih razsežnosti pa je potrebna tudi na strani filmske produkcije, saj ta predstavlja aktivno komponento v njihovem oblikovanju in ohranjanju. Tudi tukaj so sistematične študije redke, vseeno pa lahko navedemo eno prodornejših in sicer študijo Roberta K. Johnstona (2006), ki se osredotoča na presečišče teologije in filma, ter ponuja vpogled v mehanizme, kako se filmi ukvarjajo z verskimi in duhovnimi temami. Johnston začne s predpostavko, da so teološke razsežnosti ravno tako kot v literaturi, glasbi in umetnosti prisotne tudi v filmih. Obravnava pristope pri interpretaciji filmov, vse s ciljem odkriti, kako so teološki koncepti, na primer odrešitev in greh, prikazani v izbranih filmih. Johnston predlaga, da filmi delujejo kot sodobne parabole, ki prenašajo moralne in duhovne resnice skozi pripovedovanje zgodb, ob tem pa trdi, da ima podobno kot prisposodbe iz religioznih besedil tudi film potencial zapletenih moralnih dilem in razmišljanja o etičnih vprašanjih. Knjiga ponuja pregled primerov, tem in žanrov iz svetovne kinematografije, ki se križajo s teološkimi vprašanji, kot so na primer vprašanja usmiljenja, iskanja smisla, narave zla in obstoja Boga. Poleg tega Johnson ponuja tudi napotke, kako lahko gledalci pristopijo k ogledu filma s teološkega zornega kota, ter jih spodbuja k razmisleku o duhovnih razsežnostih filma.

Pri obravnavi tem duhovnosti je treba prepoznati kompleksnost koncepta, ki je notranje strukturiran in zunanje umeščen v širše tematsko polje, kar zahteva vzpo-

stavitev inter- in intratematske perspektive. Teme, ki so v družbi tesno povezane z duhovnostjo, se običajno nanašajo na religijo in cerkev in to se kaže tudi v filmu. Eno od temeljnih del na tem področju je Wrightova (2006) knjiga *Religion and film*, ki predstavlja uvod v odkrivanje presečišča med religijo in filmom. Omenjeno delo odkriva a) kako so verske teme in motivi predstavljeni v filmu ter b) kako kinematografija deluje kot medij za raziskovanje in izražanje verskih idej. Wright oblikuje pregled zgodovinskih in teoretičnih temeljev študija religije in filma, ter ponuja pregled verskih tradicij, in načinov, kako so te prikazane v filmu. Teme in motivi, na katere se Wright osredotoča, so vezani na koncepte vere, obredja in nadnaravnega, pri tem pa posebno pozornost namenja presečišču med filmom, kulturo in družbo, ki skozi kinematografijo odražajo vpliv na družbena stališča, vrednote in identiteto.

Radovic (2023) je podobno, v kontekstu Jugoslavije, analizirala zbirko filmov, nastalih med leti 1896 in 1939, gradivo pa vsebuje teme religije in vere. Preko poglobljene metode analize vsebine ugotavlja, da tovrstna raziskava omogoča vpogled v svet filmskih ustvarjalcev tistega časa, v življenje ljudi ter v pomen vere. Sodobnejša študija Foreta (2009) se prav tako osredotoča na vlogo religije, vključuje pa prostor Evropske unije. Izsledki nakazujejo, da se v množičnih medijih vera pogosto prikazuje bodisi na stereotipen, tradicionalističen in staromodni način, bodisi kot nekaj banalnega in nepomembnega. Vseeno pa je primere dobrih praks bodočnosti mogoče najti v specializiranih kanalih in tehnologijah, ki podpirajo obstoječe verske skupnosti ali omogočajo sodobno individualizirano duhovno prakso; vendar pa te ne morejo predstavljati protiutež za upad same religijske komponente v družbi. Študija kaže, da so mediji postali prizorišče konfliktov glede verskih vprašanj, predvsem konflikta različnih interpretacij svobode in spoštovanja verske občutljivosti.

Obsežno študijo filmov in reprezentacije poklicev so opravili tudi Baruah idr. (2022). Analizirali so 136.000 filmov na podlagi celotnega besedila v filmu (podnapisov) v sedmih desetletjih (1950–2017). Glede reprezentacije religije so posebej relevantni podatki o *verskih delavcih*, ugotovitve na primer kažejo, da so me-nihi in nune pogosto predstavljeni nekoliko negativno, omembe škofov tendenčno padajo, pogostnost pastorjev in diakonov pa se dviguje. Medtem ko pogostost omembe katoliških duhovnikov pada, se tendenčno dvigujejo omembe imamov (islam), lam (budizem) in rabinov (judovstvo). Podobna metoda je bila uporabljena tudi v raziskavi Bollywoodske produkcije (Khadilkar, KhudaBuksh in Mitchell 2022), ki zajema obsežno analizo spolnih in socialnih pristranskosti v angleških podnapisih priljubljenih Bollywoodskih filmov zadnjih 70 let, z uporabo sodobnih digitalnih programskih tehnik. Avtorji so potrdili, da v tem socio-kulturnem kontekstu vero vedno spremljajo nevtralni ali blagi izrazi, filmski dialogi v Bollywoodu pa se izogibajo uporabi skrajnih ali sovražnih izrazov v zvezi z vero (2022). Na področju reprezentacije religij ugotavljajo, da negativne besede, kot so *neusmiljen*, *brez sramu* in *izdajalec*, ki se v novejših filmih pogosteje pojavljajo v kontekstu islama, morda kažejo na versko polarizacijo; medtem ko pa rezultati niso pokazali povezanosti slednjega z besedo *terorizem*, kot so to odkrili v nekaterih drugih

raziskavah (Palakodety, KhudaBukhsh in Carbonell 2020). Avtorji so tudi kvantitativno analizirali pojavljanje religije pri filmskih likih in ugotovili naslednje: a) porazdelitev je relativno skladna z zastopanostjo religij; b) zastopanost muslimanov je v zadnjem obdobju nekoliko manjša od deleža prebivalstva (Khadiikar, KhudaBukhsh in Mitchell 2022). V zaključku ugotavljajo, da je prav nacionalni regulativni organ, Indijski odbor za potrjevanje filmov (*The Central Board of Film Certification*), v veliki meri zagotovil, da filmske vsebine ne odražajo skrajnih verskih asociacij (2022).

Kljub navedenim študijam pa raziskovanje omenjenih tem ostaja parcialno in eklektično, v sodobnem slovenskem socio-kulturnem kontekstu pa celo neobstoječe. V pregledu literature smo našli le en prispevek (Kraner 2021), ki sistematično analizira medijsko reprezentacijo Cerkve v Sloveniji na primeru člankov v medijih. Avtor študije ugotavlja, da slovenski mediji v naslovih člankov, povezanih s Cerkvijo, pogosto poudarjajo besede, kot so *zloraba*, *proti*, *kriv*, *pedofil*, *obsoditi*, *žrtev*, *stiska*, itd. Vsebinska analiza naj bi po navedbah avtorja potrdila, da pri reprezentiranju Cerkve v slovenskih medijih prevladujejo negativne konotacije, z uporabo prednostnega tematiziranja (*agenda-setting*), okvirjanja (*framing*) in vplivanja na javno mnenje s spiralo molka (*spiral of silence*). Takšne reprezentacije naj bi ustvarjale notranji odpor do Cerkve, negativna stališča in celo zapuščanje Cerkve.

Očiten deficit na področju analize filma predstavlja vodilo za ta prispevek. Izhajamo iz prepoznanja, da je raziskovanje duhovnosti in religioznosti za razumevanje nacionalne filmske produkcije nujno, svojo analitično ost pa usmerjamo v korpus slovenskih celovečernih filmov med letoma 1990 in 2022. Izhajajoč iz raziskovalnega vprašanja (RV): Kako so teme duhovnosti in religioznosti integrirane v slovensko filmsko produkcijo, so v analizi upoštevani kriteriji a) kronološkosti (dinamika teh tem skozi čas), b) tematske umeščenosti in prepletenosti, c) produkcijskega tipa (dokumentarni in igrani film) ter d) vezanosti na spolne attribute avtorjev (teme presečišč spola režiserjev). Poleg analize omenjenih tem članek prinaša tudi inovativen analitični pristop, ki ga je na ravni kategorizacijskega modela mogoče replicirati tudi na drugih, obsežnejših podatkovnih filmskih bazah.

2. Vzorec in metodologija

Raziskovalni vzorec smo definirali v skladu s parametrom *slovenske celovečerne produkcije*, torej vsa avdiovizualna (AV) dela, ki so bila proizvedena med letoma 1991 in 2022, z zadnjim ažurnim vnosom v uradni bazi. V Sloveniji je za evidentiranje filmskega gradiva pristojen Slovenski filmski arhiv (SFA), ker pa smo v fazi pilotiranja ugotovili, da je baza nepopolna, smo analizo preusmerili na Bazo slovenskih filmov (BSF). Gre za neprofitni projekt nevladne organizacije, ki je nastal leta 2020 in ga podpirata Slovenski filmski center (SFC) ter Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije (MKRS). S svojo spletno platformo omogočajo prost dostop do celotne podatkovne baze filmov oz. AV del, ki jo dopolnjujejo s podatki iz drugih arhivov, kot so SFA in drugi manjši arhivi (spletni katalog Akademije za gledali-

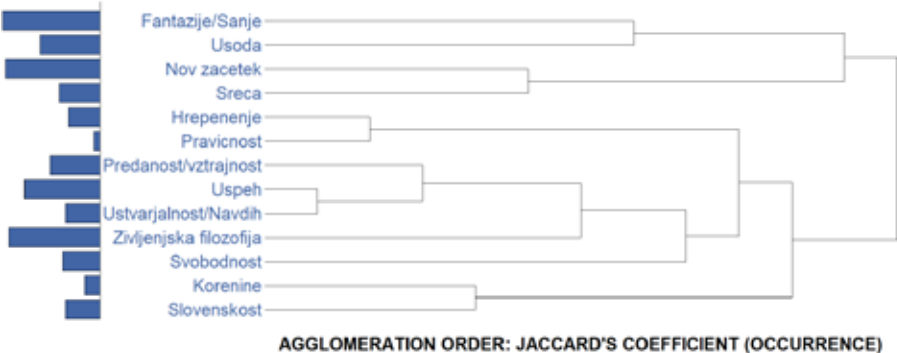
šče, radio, film in televizijo E-kumba ter arhiv Slovenske Kinoteke). Producenti in ustvarjalci lahko lastna AV dela posredujejo za objavo v bazo, če zadostujejo minimalnim kriterijem profesionalnosti. BSF zaenkrat predstavlja najbolj obsežen in ažuren arhiv AV del v Sloveniji, kar predstavlja za pričujočo študijo osnovni pogoj. Kriteriji selekcije vsebin za analizo so vključevali:

- slovensko produkcijo, pri kateri je glavni producent produkcijsko podjetje iz Slovenije,
- status celovečernega filma, ki traja 70 minut ali več,
- vsebina je bila premierno prikazana med letoma 1991 in 2022.

Zaradi sprotnega posodabljanja baze BSF je seznam filmov za leto 2022 najverjetneje nepopoln, kar je bilo upoštevano pri analizi vsebin. V primeru nepopolnih podatkov, smo te pridobili neposredno od producentov ali s spletnim iskanjem. Filme, za katere nam ni uspelo pridobiti podatkov, smo izločili iz obravnave, je pa v celotnem vzorcu teh manj kot 10. Končni vzorec analiziranih filmov zajema 427 enot, od česar je dokumentarnih 42,4 % ($n = 181$), igranih filmov pa 57,6 % ($n = 246$). Baza vsebuje kar 32 kategorij metapodatkov, ki zajemajo vse od produkcijskih in tehničnih podatkov do nominacij in nagrad. Izmed slednjih smo za pričujočo raziskavo uporabili metapodatke, vezane na tip filma, leto izida in režiserja, vsebino filma ter vrsto financiranja. Za primerjavo glede na specifikke, vezane na spol, smo dodali še kategorijo spol režiserja/ke. Podatke smo zbrali v Excelovi tabeli, analiza pa je bila opravljena s pomočjo opreme QDA Miner 6.

Osnovni analitični pristop temelji na metodi analize vsebine, ki vključuje serijo raziskovalnih tehnik za izdelavo sistematičnih, veljavnih in replikabilnih sklepov na podlagi različnih oblik vsebine, med drugim tudi AV vsebin (Drisko in Maschi 2015; Flick 2009). Metoda omogoča kvalitativno in kvantitativno obravnavo vsebine in je v sodobnih študijah zelo razširjena. Izvedba predvideva uporabo kod in kategorij za ekstrakcijo stvarnih in relevantnih informacij iz obsežnejših besedil (Flick 2009), pri čemer so kodi osnovni nosilci pomena, določajo pa se bodisi na induktivni, bodisi na deduktivni način, lahko pa tudi z izmenično uporabo obeh načinov (Drisko in Maschi 2015). V našem primeru je bil uporabljen induktivni način ustvarjanja kodov, ki je bolj primeren za situacije, kjer ni uveljavljene tipologije oziroma kategorizacijskega modela. Ta način sicer zahteva bolj podrobno analizo gradiva in je tudi bistveno bolj zamuden, prinaša pa prednost v izogibu omejenosti vnaprej definiranih deduktivnih kod.

Kodiranje vsebine je potekalo prek sistema odprtega kodiranja, ki smo ga izvedli v dveh korakih: v prvem smo oblikovali širši nabor kodov, ta pa je bil v drugem koraku ponovno revidiran, kar je bila osnova za selekcijo kodov, ki so relevantni za uporabo v analizi (na primer za kategorizacijo) oziroma nerelevantni za izključitev iz uporabe v analizi. Kodirna lista je po opravljenem uvodnem odprtem kodiranju vsebovala 549 kodov, organiziranih v 57 vsebinskih kategorij. Po opravljenem drugem koraku, torej reviziji odprtih kodov in njihovi validaciji z vidika relevantnosti v kontekstu raziskovalnega vprašanja, smo za analizo uporabili kodirno shemo s 17 kompozitnimi kodi (Priloga 1).

Graf 1: Dendrogram aglomeracij kodov znotraj kompozita duhovnost.

Kljub politematski usmerjenosti filmov smo vsebinske elemente strukturirali relativno enoten sistem, vseeno pa so se kodi ponekod prekrivali. Pri oblikovanju kompozitnih kodov smo posebno pozornost namenili kodu duhovnost, ki poleg religioznosti predstavlja jedrno kategorijo prispevka. V nasprotju z religioznostjo, ki vključuje kode, vezane na religijo, Cerkev, obrede in nadnaravna bitja, je duhovnost bistveno bolj kompleksna kategorija, saj vključuje osebne, psihološke, emocionalne, identitetne in druge vidike, ki za posameznika predstavljajo elemente duhovne razsežnosti. Pod kompozit religioznosti sicer nismo uvrščali vseh filmov, ki so vključevali z njo povezane pojme (duhovnik, cerkev, maša), ampak le tiste, kjer je imela religija relevanten pomen za zgodbo.

Pri temi duhovnosti smo ustvarili kompozitni kod, ki se nanaša na posameznikovo osebno dožemanje in zavest, na nematerialno resničnost in vrednote ter presega egoistično duhovnost – od bolj splošnih kodov, kot sta usoda in sreča, do zelo konkretnih (nov začetek, slovenskost).

Graf 1 prikazuje frekvenčno distribucijo kod, ki sestavljajo kompozitno kodo (stolpci levo) in njihovo povezovanje v aglomeracijsko strukturo (povezave na desni). Podrobnejši vpogled v frekvenčno distribucijo tem je prikazan v Tabeli 1.

Kod	Frekvenca teme glede na ostale teme	%	Frekvenca teme v vzorcu filmov	%
Fantazije/Sanje	31	0,9 %	31	7,2 %
Nov začetek	30	0,9 %	30	7 %
Življenjska filozofija	29	0,9 %	28	6,5 %
Uspeh	24	0,7 %	24	5,6 %
Usoda	19	0,6 %	19	4,4 %
Predanost/vztrajnost	16	0,5 %	14	3,3 %
Cerkev/Religija	14	0,4 %	14	3, %

Sreča	13	0,4 %	12	2,8 %
Svobodnost	12	0,4 %	12	2,8 %
Ustvarjalnost/Navdih	11	0,3 %	10	2,3 %
Slovenskost	11	0,3 %	11	2 %
Nadnaravna bitja	10	0,3 %	10	2 %
Hrepenenje	10	0,3 %	10	2,3 %
Korenine	5	0,1 %	5	1,2 %
Pravičnost	2	0,1 %	2	5 %

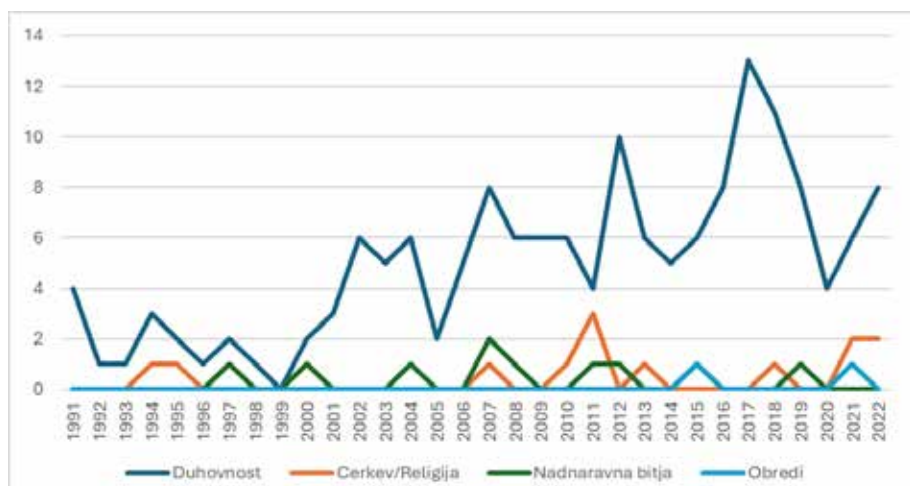
Tabela 1: Sestava kompozitnega koda Duhovnost.

V Grafu 1 je prikazana tudi aglomeracijska struktura kompozitne koda Duhovnost – strukturiran je iz dveh večjih skupin, prve z vodilnim kodom *fantazije/sanje* in *nov začetek* ter drugo z vodilnim kodom *življenjska filozofija* in *uspeh*. V nasprotju s kompozitno kodo osebnost/odnosi, ki se nanašajo na odnose med posamezniki in njihovo interakcijo v skupnosti, se duhovnost nanaša na posameznikovo osebno stanje oziroma čustvovanje.

3. Rezultati

3.1 Duhovnost in religioznost v tematskem polju

V prvem koraku te tematske analize smo opravili pregled prisotnosti tem, vezanih na duhovnost, cerkev in religijo, nadnaravna bitja in obrede v letih med 1991 in

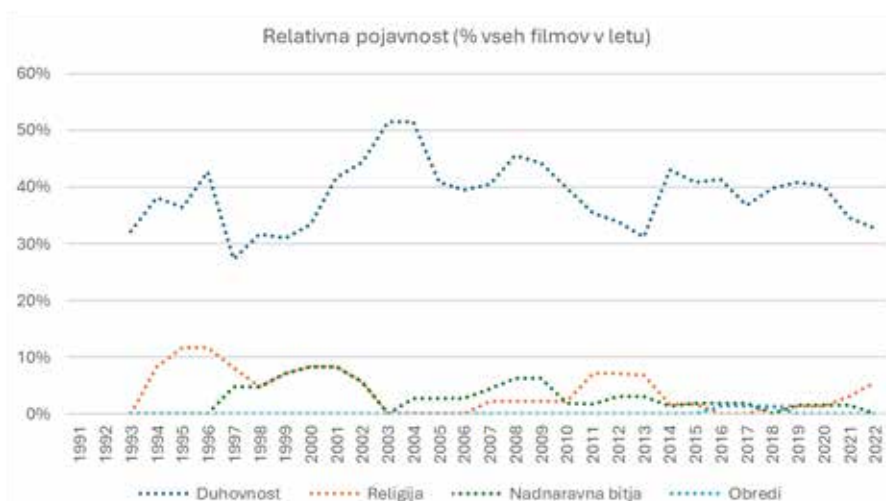

Graf 2: Absolutna prisotnost tem duhovnosti, cerkve, religije, nadnaravnih bitij ter obredov med letoma 1991 in 2022.

2022. Graf 2 prikazuje absolutno pojavnost izbranih tem znotraj slovenske produkcije celovečercerčev glede na leto premiere filma.

Z grafa je razvidna kontinuirana prisotnost vseh omenjenih tem, razen teme obredov, ki se v celotnem obdobju pojavijo samo dvakrat (2015; 2021). Teme duhovnosti predstavljajo tukaj dominantno skupino in do leta 2017 izkazujejo naraščajoči trend, z vrhunci v letih 2007, 2012 in 2017, sledi padec v letu 2020, nato pa ponovno naraščanje. Vrhunec v letu 2017 je v veliki meri mogoče razložiti z ugotovitvijo, da je bilo takrat v Sloveniji tudi absolutno posnetih največ celovečernih filmov. Tema cerkve in religije izkazuje nizko frekvenco in periodično prisotnost, saj se pojavi po enkrat v letih 1994 in 1995, potem je do leta 2007 ni, vrhunec pa doseže 2011 s frekvenco 3. Nizka prisotnost vztraja vse do 2021 in 2022, ko se pojavnost dve leti zaporedoma povzpne na 2. Gre predvsem za teme iz krščanstva (8 filmov), pojavljajo pa se tudi elementi poganstva. Podobno dinamiko kot pri religiji izkazujejo tudi teme, vezane na nadnaravna bitja, ki se prvič pojavi v leta 1997, po enkrat v letih 2000 in 2004, vrhunec pa doseže leta 2007 s frekvenco 2.

Rezultate je potrebno razlagati v kontekstu absolutnega števila filmov, ki so bili posneti v posameznem letu. Generalno je od leta 2000 opaziti trend naraščanja filmov, zato je tudi pričakovano, da analizirane teme v absolutnem merilu naraščajo. Analizo po letih smo zato nadgradili z relativno pojavnostjo, ki meri odstotek pojavnosti tem v posameznem letu. Tako izračunano pojavnost smo na Grafu 3 prikazali z drsečim povprečjem (= 3 leta), ki ublaži večje skoke v številu filmov v določenem letu, ki nastanejo zaradi različnih produkcijskih okoliščin (financiranje, načrtovanje projekcije na izbranih festivalih ipd.). Relativna prisotnost teme duhovnost v slovenski produkciji je tako v začetnem času naraščala, z vrhuncem okoli leta 2003 (51 % vseh filmov tistega leta). Po tem letu je sledil počasen, am-

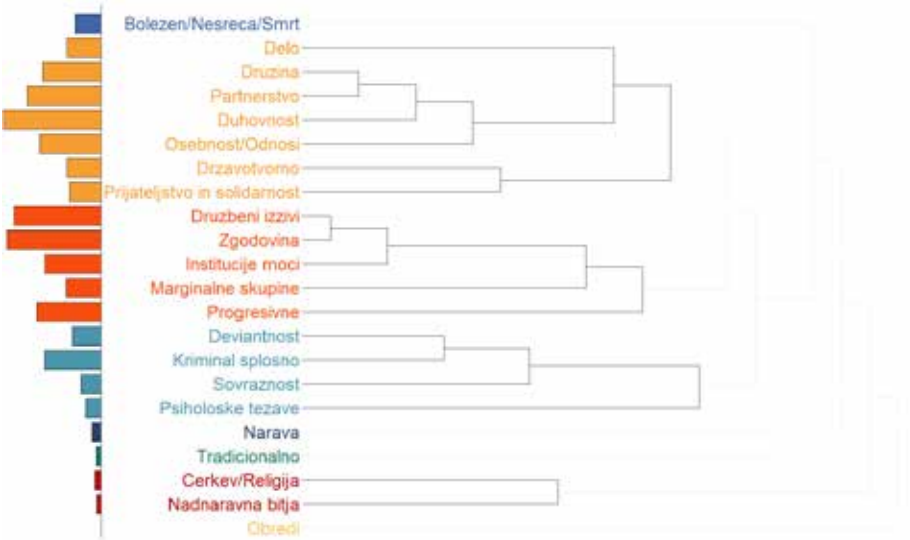
Graf 3: Prisotnost tem duhovnosti, cerkve, religije, nadnaravnih bitij ter obredov med letoma 1991 in 2022 glede na odstotek vseh filmov, posnetih v posameznem letu.

pak vztrajen padec, z minimumom v letih 2013 in 2022 (31 %). Teme religije, nadnaravnega in obredov so relativno gledano v upadu prav zaradi naraščanja števila filmov z drugimi vsebinami.

Omenjene rezultate je mogoče v veliki meri razložiti v kontekstu sekularizacije, ki predvideva zaton prisotnosti in moči religije v modernih družbah. Za razumevanje omenjenih trendov na področju filma je potrebno upoštevati še dva trenda in sicer trend *privatizacije religije* in trend *individualizacije religije*. V skladu s tezo o *privatizaciji religije* se v modernih družbah religije postopoma umika iz javne sfere, ohranja pa se v zasebni sferi in empirični podatki potrjujejo prisotnost tega trenda v Sloveniji (Lavrič in Friš 2018). Drugi trend, ki ga je potrebno upoštevati je *individualizacija religije*, ki se manifestira v individualiziranemu iskanju duhovnosti (Norris in Inglehart 2011; Lavrič 2013) ob že omenjenem zatonu moči institucionalizirane religije. V kontekstu teh tez je po eni strani mogoče razumeti preference avtorjev dokumentarnih filmov, da se pogosteje odločajo za filme, ki vključujejo duhovnost brez očitnega osredotočanja na religijo oziroma cerkev, hkrati s tem pa tudi preference publike, ki jo duhovne teme očitno zanimajo. Kljub očitno različnim dinamikom pa je mogoče na podlagi kontinuirane prisotnosti omenjenih tem sklepati, da igrajo pomembno vlogo v slovenski filmski produkciji. Ta sklep temelji na predpostavki, da AV dela, ki so bila obravnavana za potrebe te analize, niso monotematska, kar pomeni, da se teme duhovnosti, cerkve, religije, nadnaravnih bitij in obredov nujno povezujejo z drugimi temami, ki jih avtorji vgradijo v vsebino. Ob tem je potrebno poudariti tudi, da so teme, ki so relativno ekskluzivno vezane na religijo trdno zasidrane v slovenskem medijskem prostoru, in sicer v oddajah kot sta *Obzorja duha* in *Ozare* na nacionalni televiziji ter vsebinah zasebnih postaj, na primer Exodus TV.

Oris integracije omenjenih tem v širšem tematskem področju slovenske filmske produkcije smo opravili s pomočjo klasterske analize v dveh korakih. V prvem smo teme kategorizirali glede na a) najnižji vsebinski skupni imenovalac (vsebinsko združevanje), b) distinktivnost med kategorijami (združevanje istorodnih in razdruževanje raznorodnih tem) in c) relevantnost glede na teme duhovnosti in religioznosti. Te smo v drugem koraku klastirali skupaj s temami, ki se nanašajo na duhovnost in religioznost.

Glede na frekvenčno distribucijo je teme mogoče razdeliti na dominantne, je drne in periferne. Teme, ki frekvenčno dominirajo celotno polje, so teme duhovnosti, družbenih izzivov in zgodovine (Graf 4). Sledijo jim teme prijateljstva, družine, odnosov, institucij moči, progresivne družbene dejavnosti in kriminalitete. Druge teme, med katere spadajo tudi teme cerkve in religioznosti, ostajajo frekvenčno manj zastopane. Podrobnejši vpogled v frekvenčno distribucijo je prikazan v Tabeli 2.

Graf 4: Klasterska analiza tem v slovenski filmski produkciji, relevantnih z vidika duhovnosti in religioznosti.

Tema	Frekvenca teme glede na ostale teme	%	Frekvenca teme v vzorcu filmov	%
Duhovnost	213	6,4 %	161	37,4 %
Zgodovina	206	6,2 %	121	28,10%
Družbeni izzivi	190	5,7 %	135	31,4 %
Partnerstvo	162	4,8 %	118	27,4%
Progresivne	141	4,2 %	105	24,2 %
Osebnost/Odnosi	134	4%	101	23,5%
Družina	128	3,8 %	98	22,8 %
Kriminal splošno	124	3,7 %	89	20,7.0%
Institucije moči	123	3,7 %	92	21,4.0%
Marginalne skupine	77	2,3 %	62	14,4%
Delo	75	2,2 %	62	14,4 %
Državotvorno	75	2,2 %	63	14,7 %
Prijateljstvo in solidarnost	69	2,1 %	64	14,90%
Deviantnost	63	1,9 %	57	13,3 %
Bolezen/Nesreča/Smrt	58	1,7 %	50	11,6 %
Sovražnost	45	1,3 %	43	10 %
Psihološke težave	34	1%	31	7,2 %
Narava	20	0,6 %	19	4,4 %
Cerkev/Religija	14	0,4 %	14	3,3%

Tradicionalno	11	0,3 %	11	2,6 %
Nadnaravna bitja	10	0,3 %	10	2,3 %
Obredi	1	0,05 %	1	2 %

Tabela 2: Frekvenčna distribucija tem glede na vse teme in v analiziranem vzorcu.

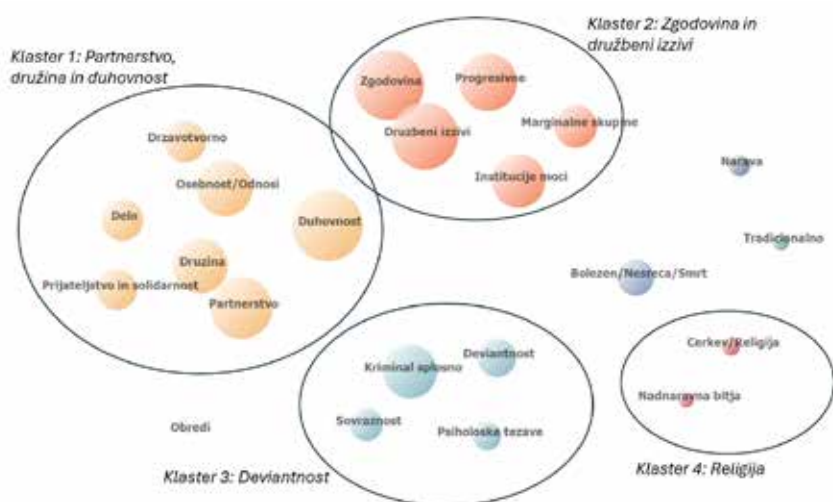
Ob frekvenčni zastopanosti tem je treba upoštevati tudi njihove povezave v aglomeracijsko strukturo. Klasterska analiza je nakazala na obstoj štirih distinktivnih klastrov s specifično notranjo strukturo:

– Klaster *Partnerstvo, družina in duhovnost* (oranžne barve), ki je osrediščen oko-li tem, vezanih na družino in partnerstvo, in je v tesni povezavi s frekvenčno naj-močnejšo temo, in sicer temami, vezanimi na duhovnost. To trojico smo na pod-lagi centralne umeščenosti in frekvenčne dominantnosti obravnavali kot tematsko jedro tega klastra, na katero se navezujejo teme osebnosti in odnosov, dela, drža-votvornih dejavnosti ter prijateljstva in solidarnosti.

– Klaster *Zgodovina in družbeni izzivi* (rdeče barve), ki je osrediščen okoli zgodo-vinskih in družbenih tem, na katere se navezujejo teme, vezane na institucije moči, marginalne skupine ter progresivne družbene dejavnosti.

– Klaster *Deviatnost* (obarvan modro), ki je osrediščen okoli tem, vezanih na ge-neralno kriminaliteto in deviantnost, na katere se navezujejo teme sovražnosti in psiholoških težav.

– Klaster *Religija* (obarvan temno rdeče), ki vključuje teme cerkve in religije ter nadnaravna bitja.

Graf 5: Tematski načrt slovenske filmske produkcije.

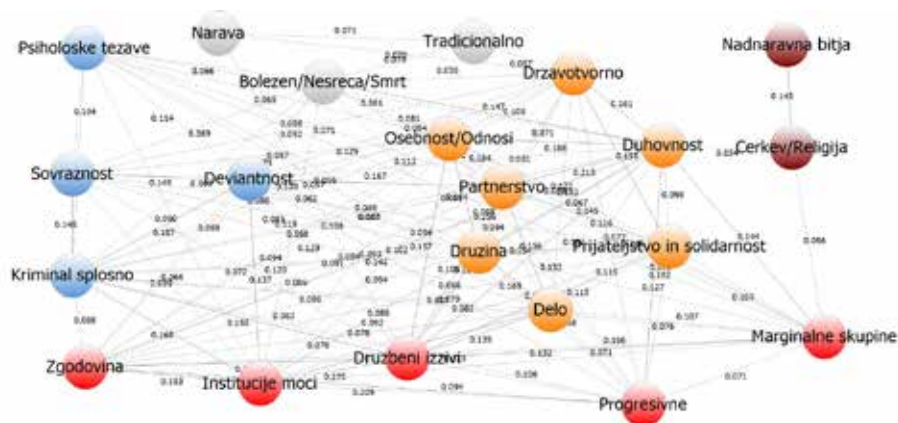
Analiza nakazuje tudi na obstoj osamelcev, kamor spadajo teme bolezni in smrti, narave, obredov in tradicionalnih dejavnosti. Pri teh osamelcih gre za teme, ki so frekvenčno šibke, poleg tega pa so tudi periferne tako z vidika strukturne povezanosti s preostalimi temami kot tudi z vidika integriranosti v tematsko polje slovenske filmske produkcije.

Na podlagi rezultatov klasterske analize smo oblikovali tematsko mapiranje vsebine slovenske filmske produkcije med letoma 1991 in 2022 (Graf 5).

V klastru 1 so tako predvsem igrani filmi, ki se lotevajo tematike odraščanja in prehoda v odraslost, preizkušnje, ki čakajo mlade pri odkrivanju sveta, ter izzivi in neuspehi ob začetku karijerne poti. V veliki meri so vključeni tudi nerazumevanje s strani družine in širše skupnosti, družbena pričakovanja in pritiski, hkrati pa tudi pokvarjenost realnega (odraslega) sveta. Tipični primeri igranih filmov v tem klastru so *Vloga za Emo* (režiser Alen Pavšar 2014), *Zapelji me* (režiser Marko Šantič 2013) in *Ukrivljanje prihodnosti* (režiser Andraž Jerič 2009). Značilno za te je predvsem, da se življenjskih tem lotevajo zelo široko, saj vključujejo vsaj pet obravnavanih kompozitnih kodov iz klastera, od duhovnosti do dela, družine, partnerstva in drugih. Dokumentarnih filmov je v tem klastru precej manj, saj so teme družine in partnerstva v primerjavi z igranimi, tukaj filmi manj zastopane. Vseeno pa lahko kot tipičen primer tovrstnega dokumentarnega filma navedemo film *Družina* (režiser Rok Biček 2017), ki se ukvarja z odraščanjem in odnosi v družini s posebnimi potrebami.

Za pričujočo razpravo je posebej pomemben Klaster 4, ki združuje teme religije in nadnaravnega, filmi pa vključujejo 1.) starodavna verovanja, poganstvo in rituale žrtvovanja – 10 filmov, 2.) vključenost religije v sodobnem svetu – 6 filmov, 3.) kritiko religije in cerkve – 5 filmov in 4.) religijo in cerkev v obdobju nekdanje države Jugoslavije – 2 filma. Rezultati so pokazali, da prva dva sklopa nosita pozitivno oziroma nevtralno konotacijo religije in cerkve, 3. sklop je do te tematike kritičen in temo obravnava predvsem negativno, 4. sklop pa temo obravnava na svojstven (celo humoren) način. Rezultati so pokazali tudi, da sta cerkev in religija običajno reprezentirani nevtralno, hkrati pa je v nekaterih filmih, bolj kot krščanstvo, izpostavljena negativna plat cerkve.

Igranih filmov s to temo je 19, tema je priljubljena predvsem v grozljivkah oziroma shriljivkah, hkrati pa pri fantazijskih dramah, ki obravnavajo različne vidike starodavne duhovnosti, kot so prekletstva in mistična bitja. Tipičen primer slednje je na primer film *Mokuš* (režiser Andrej Mlakar, 2000), ki združuje poganke demone in nadnaravne sile, pa tudi krščanstvo in njeno vključenost v sodobni svet. Gre za domišljijski film po literarni predlogi Ferija Lainščka, o katoliškem duhovniku, ki ga premestijo v zapuščeno faro, ob želji po prenovi cerkve pa se ubada s svojimi nerazčiščenimi čustvi in tamkajšnjim vraževernim prebivalstvom, ki se bojuje, da bo obnova prebudila poganke demone. Film povezuje različne vidike religije, od njene vpetosti v družbo do kontrasta med načini verovanja, česar se loteva na relativno nevtralen način. Tak način predstavljanja cerkve in religije prevladuje, čeprav je nabor filmov na temo religije premajhen, da bi lahko iz tega oblikovali trdnejše ugotovitve. Filmi, ki smo jih opredelili kot kritične do cerkve,

Graf 6: *Integriranost duhovnih in religijskih tem v tematsko polje slovenske filmske produkcije.*

pa pogosto obravnavajo tematike kot so konservativnost, povezanost cerkve z državo, celibat, patriarhat in umetno oploditev. Dva filma pa se lotevata tematike religije v obdobju nekdanje Jugoslavije: poudarjen je predvsem konflikt med cerkvijo in partijo, ki se je kazal in se še kaže v razdvojenosti slovenskega naroda.

Dokumentarni filmi o religiji so samo trije, vsi so posneti v zadnjih 12 letih: Pedro Opeka, dober prijatelj (režiser Jože Možina 2011), Odpuščanje (režiserka Marija Zidar 2021) in Duhovnica (režiserka Maja Prettner 2022). Za vse tri filme je značilno iskanje povezanosti religije s sodobno družbo, posebno pri zadnjih dveh pa tudi preizpraševanje vloge religije. Pri tem je treba omeniti, da sta oba zadnja filma režirali ženski – čemur smo se bolj posvetili v naslednjem poglavju analize. Analizo duhovnosti, cerkve in religioznosti smo poglobili z analizo povezav (*link analysis*) z izhodišči v klasteru 1 in 4. Analiza je bila opravljena na osnovi klasterske analize, s tem da so bili upoštevani tudi indeksi sopojavnosti (is) med temami, ki so se v klasterski analizi pokazale kot distinktivne (Graf 6). Takšen pristop nam je omogočil 1.) analizo povezav med temami znotraj vsakega klastera in 2.) detekcijo povezav med temami, ki so ključne za medklastersko povezovanje in nakazujejo na integriranost tematskega polja.

Z grafa 6 izhajajo štirje pomembni rezultati:

– Klaster *Partnerstvo, družina in duhovnost* je notranje izjemno integriran, kar je razvidno iz relativno visokih indeksov sopojavnosti (is) med temami, ki so del tega klasterja. Najtesnejše povezave so med temami partnerstvo in duhovnost (is = 0,213), družina (is = 0,256) in odnosi (is = 0,184), visoke stopnje sopojavnosti pa so evidentne tudi med drugimi temami v klasterju (is ≥ 156). To nakazuje na sklep, da je tematsko polje izjemno močno integrirano v primerjavi z drugimi temami, ki se pojavljajo v širšem obravnavanem polju.

– Klaster *Partnerstvo, družina in duhovnost* je izjemno dobro integriran v širše polje filmske produkcije, saj imajo teme tega klastra direktne ali indirektne pove-zave s praktično vsemi drugimi temami, tudi osamelci, z izjemo obredov:

a) najtesnejše so povezave s temami v klasteru *Zgodovina in družbeni izzivi*, kjer se tesno povezujejo teme duhovnost in progresivne teme (is = 0,182), delo in institucije moči (is = 0,167), osebnost/odnosi in družbeni izzivi (is = 0,157) ter duhovnost, prijateljstvo in solidarnost ter družbeni izzivi (is = 0,154);

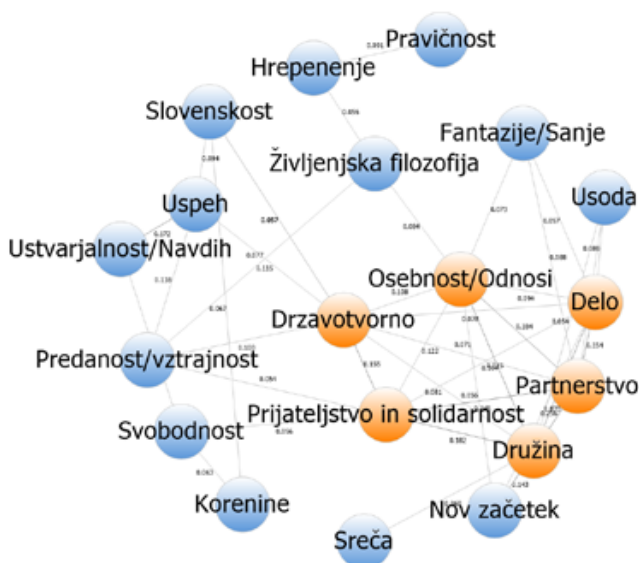
b) tema partnerstvo se relativno tesno povezuje s temo deviantnost (is = 0,167), ki je v jedru klastera deviantnost in predstavlja pomembno povezavo med obema tematskima področjema;

c) teme duhovnosti so neposredno in relativno tesno povezane tudi z osamelcem bolezen/nesreča/smrt (is = 0,147), kar predstavlja edino direktno povezavo med katerimkoli osamelcem in stabilnim tematskim področjem.

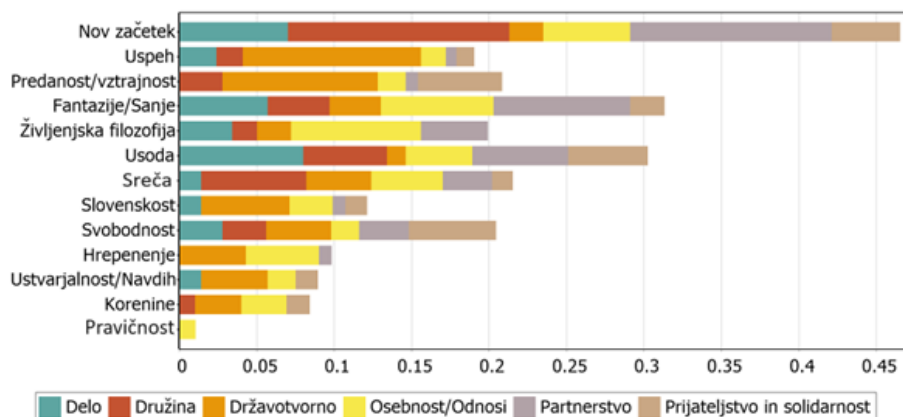
– Klaster *Religija* je sicer notranje relativno homogen (is = 0,143), vendar ostaja na periferiji tematskega polja. Da ne gre za izolirani klaster, je mogoče argumentirati na podlagi povezave teme cerkev/religija s temo duhovnost (is = 0,054), ki je del klastera Partnerstvo, družina in duhovnost ter povezave s temo marginalne skupine (is = 0,056), ki je del klastera družbeni izzivi.

3.2 Podrobna analiza tematskega področja duhovnosti

Da bi podrobneje analizirali, kako se teme s področja duhovnosti navezujejo na druge teme, smo analizo usmerili na klaster partnerstvo, družina in duhovnost. Najprej smo kompozitno temo duhovnost razbili na njene osnovne sestavne dele, kar nam je omogočilo multidimenzionalno skaliranje (Graf 7):

Graf 7: Multidimenzionalno skaliranje klastera Partnerstvo, družina in duhovnost.

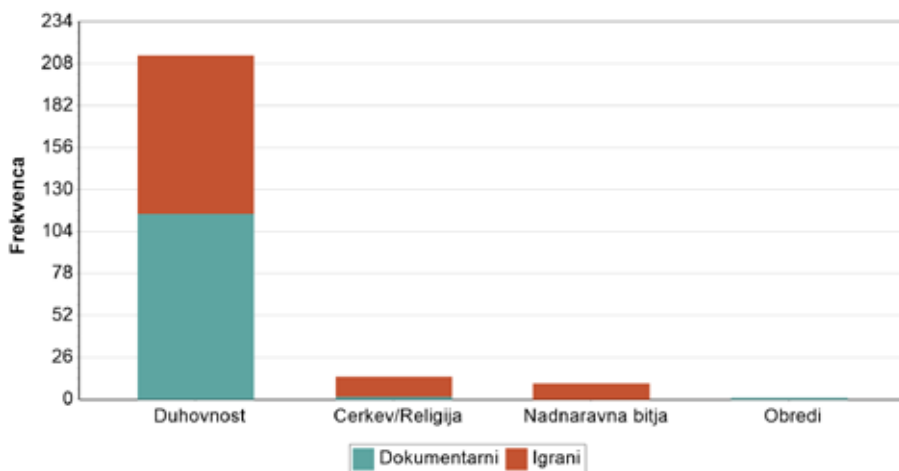
Graf 8: Proximity plot med temami duhovnosti in preostalimi temami v klastru.

Graf prikazuje rezultate multidimenzionalnega skaliranja klastra Partnerstvo, družina in duhovnost, pri čemer razdalje med nodi (temami) predstavljajo njihove indekse sopojavnosti. Teme, ki sestavljajo kompozitno temo duhovnost, generalno objemajo druge kompozitne teme v tem klastru, kar pomeni, da tem vsebinam zagotavljajo duhovno komponento. Tako je na primer razvidno, da teme sreče in novega začetka prinašajo duhovno komponento temam družine, teme slovenskosti in predanosti zagotavljajo duhovno komponento temam državotvornih dejavnosti, teme življenjske filozofije in fantazije/sanje pa duhovno komponento temam, vezanim na osebnost oziroma odnose. Da gre za odnos podpore duhovnih tem in ne dominacije, gre sklepati prek relativno nizkih indeksov sopojavnosti ter perifernega položaja v multidimenzionalnem prostoru.

Podrobnejša analiza, ki je v Grafu 8 prikazana v obliki orisa bližine (*proximity plot*), je pokazala, da je tema, ki je z vidika duhovnosti jedrnega pomena za vse druge teme, tema novega začetka, sledijo pa ji fantazije/sanje, usoda, sreča in svobodnost. Ta rezultat tako potrjuje našo ugotovitev, da prav te teme zagotavljajo duhovno komponento temam delo, družina, državotvorne dejavnosti, osebnost, partnerstvo ter prijateljstvo in solidarnost. Je pa na tej točki treba poudariti, da duhovna tema pravičnost ne predstavlja posebno pomembne komponente, saj se pojavlja izjemno redko, pa še to zgolj v povezavi s temami, vezanimi na osebnost oziroma odnose.

3.3 Teme duhovnosti in religioznosti v kontekstu metapodatkov

Da bi raziskali druge značilnosti tem, vezanih na duhovnost in religioznost, smo te obravnavali v kontekstu izbranih metapodatkov in sicer a) tip filma (dokumentarni oziroma igrani) in b) spol avtorjev. Graf 9 prikazuje razmerje dokumentarnih in igranih filmov znotraj posameznih relevantnih tem (kodov) in očitno je, da so religijske teme in teme, povezane z nadnaravnimi bitji, večinoma domena igranih

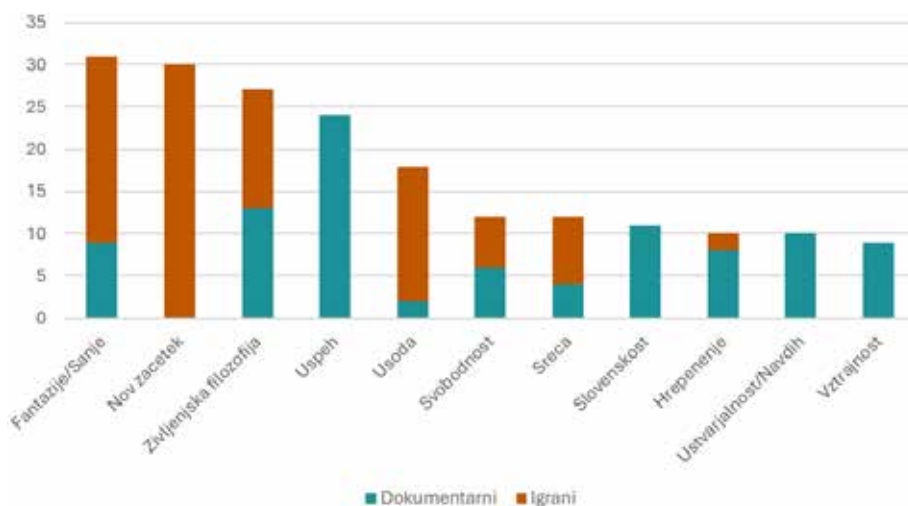

Graf 9: Teme duhovnosti in religioznosti glede na tip filma.

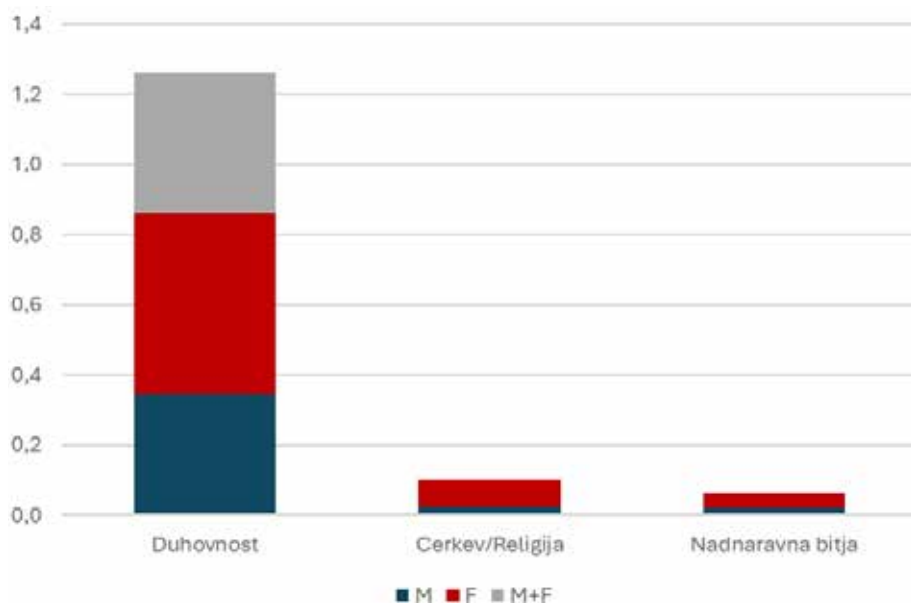
filmov, medtem ko se v dokumentarnih zelo redko pojavljajo. Tema duhovnosti pa je enakomerno prisotna tako v dokumentarnih kot igranih filmih (gledano relativno glede na število filmov pa celo bolj v dokumentarnih), se pa vsak tip filma loteva te tematike nekoliko drugače.

Kompozite smo razbili na osnovne gradnike in kode primerjali glede na tip filma. Z Grafa 10 je razvidno, da so pri igranih filmih na vrhu pojavnosti teme nov začetek, fantazije/sanje in usoda, pri dokumentarnih pa izstopa predvsem uspeh, za njim pa slovenskost in ustvarjalnost/navdih.

Pri igranih filmih so tako bolj poudarjene teme, ki predstavljajo zaplet pri glavnem junaku filma: iz začetne ujetosti filmskih junakov v usodo in sanjah o boljši

Graf 10: Najpogostejše teme znotraj kompozita Duhovnost (glede na tip filma).

Graf 11: Teme glede na spol avtorjev (relativni odstotek glede na populacijo spola).

prihodnosti sledi prelomnica – nov začetek. Duhovnost v dokumentarnih filmih se kaže predvsem pri stremljenju k uspehu, predanosti in lastnem, samosvojem pogledu na svet (življenjska filozofija).

Glede na to, da ima največjo vlogo pri usmerjanju vsebine prav režiser, smo analizo osredotočili na ta aspekt, predvsem v sled vprašanju ali obstaja povezava med izbiro teme in spolom režiserja (Graf 11).

V analiziranem vzorcu prevladujejo moški režiserji, kar je očitno pri vseh temah, saj je tudi število filmov, kjer je režiser moški ($n = 356$), veliko večje od žensk ($n = 66$) ali mešanih ekip ($n = 5$). Razvidno je, da so režiserke bolj naklonjene tako temam duhovnosti (51 % vseh filmov režiserk v primerjavi s 35 % vseh filmov režiserjev) kot tudi religije in nadnaravnih bitij¹. Spolno mešane ekipe se pojavijo samo pri temi duhovnost. Rezultati namreč kažejo, da je frekvenca te teme v spolno mešani konstelaciji nizka, pojavi se zgolj štirikrat, kar je manj kot 2 % celotne pojavnosti teme duhovnost. Da bi podrobneje analizirali duhovnost glede na spol, smo 1.) kompozit razbili na osnovne gradnike, te pa 2.) obravnavali na podlagi njihove Z-vrednosti in 3.) v dvodimenzionalnem prostoru s pomočjo multiple korendenčne analize (MCA).

Tabela prikazuje strukturo mikro tem, ki so najbolj karakteristične z vidika spola. Za moške režiserje so najbolj značilne teme, vezane na fantazije/sanje, nov začetek, uspeh in življenjsko filozofijo, za ženske pa teme, vezane na življenjsko filozofijo, nov začetek, fantazije/sanje in usodo. Pri tem je treba poudariti, da se teme fanta-

¹ Iz analize je izvzeta tema obredov, saj gre samo za eno enoto s to vsebino, pri kateri je režiser moški ($sm=1$).

Režiserji (M)	Režiserke (F)	Spolno mešane ekipe (M+F)
Fantazije/Sanje	Življenjska filozofija	Ustvarjalnost/navdih
Nov začetek	Nov začetek	Življenjska filozofija
Uspeh	Fantazije/sanje	Hrepenenje
Življenjska filozofija	Usoda	Svobodnost
Usoda	Predanost/vztrajnost	
Predanost/vztrajnost	Sreča	
Slovenskost	Svobodnost	
Sreča	Uspeh	
Ustvarjalnost/navdih	Hrepenenje	
Svobodnost	Ustvarjalnost/navdih	
Hrepenenje	Korenine	
Korenine	Slovenskost	

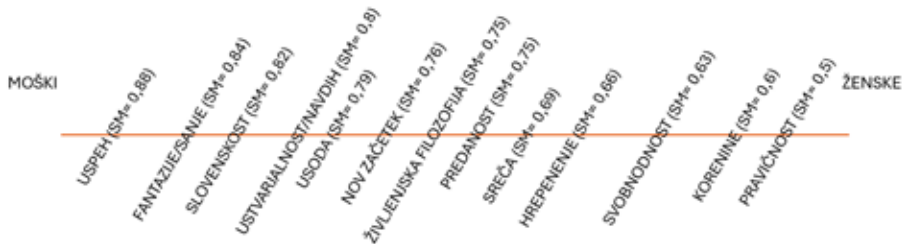
Tabela 5: Deviacijska tabela najbolj karakterističnih tem glede na spol (Z-vrednost).

zije/sanje, nov začetek in življenjska filozofija pojavljajo na vrhu karakterističnih tem pri obeh spolih, kar nakazuje na sklep, da so te teme pomembne vsem avtorjem, ne glede na spol, pomembne pa so tudi pri spolno mešanih ekipah.

Da bi poglobili analizo razumevanja teh tem skozi optiko spola, smo jih v presečišču s spolom vključili v MCA (graf 12).

Prikazan dvodimenzionalni prostor z dimenzijama spol (moški levo, ženski desno) je razporedil teme glede na njihovo stopnjo maskuliniziranosti. Z grafa je razvidno, da so v kontekstu makro teme duhovnost najbolj maskulinizirane mikro teme uspeh ($sm = 0,88$), fantazije/sanje ($sm = 0,84$), slovenskost ($sm = 0,82$) in ustvarjalnost/navdih ($sm = 0,8$), najmanj pa svobodnost ($sm = 0,63$), korenine ($sm = 0,6$) in pravičnost ($sm = 0,5$).

Teme duhovnost in religioznosti so torej z vidika avtorstva relativno gledano bolj v domeni žensk, saj se več kot polovica filmov režiserk (51,5 %) ukvarja s temo duhovnosti, pri moških pa je ta odstotek skoraj pol manjši (34,6 %). Pri moških dominirajo duhovne teme, uspeh, fantazije in sanje, slovenskost, ustvarjalnost, navdih in usode; pri ženskih pa pravičnost in korenine. Še bolj je opazna razlika pri kodu cerkve in religije – režiserke se kar trikrat pogosteje lotevajo religijskih tem v primerjavi z moškimi.

Graf 12: MCA glede na spol in elemente teme duhovnost.

4. Sklep

Pojavnost duhovnosti v slovenskih filmih v absolutnem merilu narašča, vrhunec je dosegla leta 2017 s 13 filmi. Glede na sopojavnost se povezuje predvsem s temami partnerstva in družine, osebnosti in medsebojnih odnosov, delno pa tudi s tematiko dela. Religioznost je po drugi strani veliko manj tematsko zastopana, posega pa na najrazličnejša področja. Največja povezava je z marginalnimi skupinami in duhovnostjo, nekoliko manj pa z nadnaravnimi bitji.

Filmi o religioznosti so večinoma usmerjeni h krščanstvu, veliko pa jih je tudi nedefiniranih, po kontekstu pa bi lahko sklepali, da gre za katoliško vero. Religija ima sicer nizko, ampak konstantno prisotnost v slovenski filmski produkciji, vendar se z leti obravnava na drugačen, sicer pogosto nevtralen način: v prvem obdobju bolj prikrito, kot posredni, ampak sestavni del zgodbe, danes pa ima (sicer v relativno malem številu filmov, ampak vselej) vedno bolj osrednjo vlogo. Predvsem se nanašamo na zadnja dva dokumentarna filma o religiji, *Odpuščanje* in *Duhovnica*, ki se poglobita v tematiko človeške duše in pomena religije v sodobni družbi. Zadnja dva filma sta pomembna tudi tako z vidika spola avtorja – obe sta režirali avtorici. Relativno gledano se za temo religioznosti bolj odločajo ženske – če upoštevamo razlike med spoloma v skupnem številu filmov, se režiserke kar trikrat pogosteje ukvarjajo s temo religioznosti.

Pričujočo vsebinsko analizo je mogoče povzeti v naslednjih ključnih ugotovitvah:

Teme duhovnosti so v primerjavi s temami, vezanimi na cerkev in religijo, dominantne in kažejo longitudinalno naraščajoči absolutni trend. Medtem ko se je pojavnost religioznosti zmanjšala v zadnjih 20 letih, je tema duhovnosti ohranila vodilni položaj in vedno beležila relativno pojavnost med 30 % in 50 %.

Teme duhovnosti se v klusterski analizi tesno povezujejo s temami osebnost in odnosi, družina, partnerstvo, delo, prijateljstvo in solidarnost, medtem ko se teme religioznosti povezujejo v klaster skupaj s cerkvijo, ta pa ostaja v širšem tematskem polju relativno izoliran.

Teme duhovnosti so v tematskem polju sicer relativno periferne, vendar so pomembne, saj zagotavljajo duhovno komponento dominantnim temam, predvsem v povezavi s temami osebnosti in odnosov, družine, partnerstva, dela, prijateljstva in solidarnosti.

Teme duhovnosti so disperzirane relativno enakopravno med dokumentarne in igrane filme, medtem ko se teme religije in cerkve pojavljajo predominantno v igranih filmih.

Teme duhovnosti in religioznosti so z vidika avtorstva v domeni žensk, pri čemer dominirajo duhovne teme, vezane na uspeh, fantazije in sanje, slovenskost, ustvarjalnost, navdih in usodo.

Ta analiza je tako z vidika tematike kot tudi uporabljene metodologije izvirna in je pomemben prispevek k razumevanju družbenega odnosa in medijskega diskurza do teh tematik, prihaja pa z nekaterimi omejitvami. Najprej je treba omeniti sistem kodiranja. Problem definicije kod oziroma njihova umestitev v kompozite je vedno predmet subjektivne presoje. Čeprav smo razdelitve podprli s kriteriji in

se pri tem opirali na sorodne raziskave, ta del predstavlja glavno empirično omejitve. Druga omejitev se nanaša na točnost podatkov, ki smo jih sicer črpali iz najbolj aktualizirane filmske baze v Sloveniji ter jih nadgradili z drugimi javno dostopnimi bazami in podatki, vseeno pa obstajajo visoko odvisni od uporabljene baze. V tem primeru je numerična nedoločljivost absolutnega vzorca zaradi velike disperziranosti produkcije ena od omejitev raziskave. Zadnja omejitev je vezana na vprašanje inkluzivnosti analiziranih tem. Globlja analiza centralnih tem, predvsem vseh oblik religije, bi sicer rezultirala v veliko večjem številu filmov, bi pa prinesla druge težave, predvsem potratnost resursov, ki so potrebni za analizo.

V prihodnje bi bilo treba analizo dodelati ob upoštevanju vseh omejitev, poleg tega pa okrepiti prisotnost elementov z drugih platform, ki so poleg filma relevantne za občinstvo v 21. stoletju. V tem kontekstu so posebej zanimive spletne platforme, ki vede ali nevede vključujejo teme duhovnosti in religije ter vplivajo na ustroj sodobne družbe in posameznika, ki v njej živi.

Reference

- Baruah, Sabyasachee, Krishna Somandepalli in Shrikanth Narayanan.** 2022. Representation of Professions in Entertainment Media: Insights into Frequency and Sentiment Trends through Computational Text Analysis. *PLOS ONE* 17, št. 5:e0267812.
- Crane, Diana.** 2014. Cultural Globalization and the Dominance of the American Film Industry: Cultural Policies, National Film Industries, and Transnational Film. *International Journal of Cultural Policy* 20, št. 4:365–382.
- Drisko, James, in Tina Maschi.** 2015. *Content Analysis*. Oxford: Oxford University Press.
- Flick, Uwe.** 2009. *An Introduction to Qualitative Research*. 4th ed. London: SAGE.
- Foret, François.** 2009. Religion: A Solution or a Problem for the Legitimation of the European Union? *Religion, State and Society* 37, št. 1–2:37–50.
- Johnston, Robert K.** 2006. *Reel Spirituality: Theology and Film in Dialogue*. 2. izdaja. Ada: Baker Academic.
- Khadilkar, Kunal, Ashiqur R. KhudaBukhs in Tom M. Mitchell.** 2022. Gender Bias, Social Bias, and Representation in Bollywood and Hollywood. *Patterns* 3, št. 2:100409.
- Kraner, David.** 2021. Medijske Reprezentacije Kot Odsev Problema Institucionalizacije Cerkve. *Bogoslovni Vestnik* 81, št. 1:163–183.
- Lavrič, Miran.** 2013. *Korenine nadnaravnega*. Maribor: Aristej.
- Lavrič, Miran, in Darko Friš.** 2018. Institucionalna in zasebna religioznost v severovzhodni Sloveniji: Primerjalna analiza slovenskih regij po letu 1969. *Studia Historica Slovenica* 18, št. 1:41–60.
- Mitkus, Tomas, in Vaida Nedzinskaitė-Mitkė.** 2015. The impact of globalization to creative industries: the analysis of film industries of central and eastern Europe. *Creativity Studies* 9, št. 1:64–74.
- Norris, Pippa, in Ronald Inglehart.** 2011. *Sacred and secular: religion and politics worldwide*. 2nd edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Palakodety, Shriphani, Ashiqur R. KhudaBukhs in Jaime G. Carbonell.** 2020. Mining Insights from Large-Scale Corpora Using Fine-Tuned Language Models. *Frontiers in Artificial Intelligence and Applications* 325:1890–1897.
- Radovic, Milja.** 2023. Reframing Space: Religion, History, and Memory in the Early Documentary Film of the Yugoslav Space. *Journal of Religion & Film* 27, št. 2:1–37.
- Rossiter, Graham.** 1999. The Shaping Influence of Film and Television on the Spirituality and Identity of Children and Adolescents: An Educational Response—Part 3. *International Journal of Children's Spirituality* 4, št. 2:207–224.
- Verhoeven, Deb, Bronwyn Coate in Vejune Zemaityte.** 2019. Re-Distributing Gender in the Global Film Industry: Beyond #MeToo and #MeThree. *Media Industries Journal* 6, št. 1:135–155.
- Wright, Melanie.** 2006. *Religion and Film: An Introduction*. London: Bloomsbury Publishing.